O‘QITUVCHI PEDAGOGIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH FUNKSIYALARI

Axmadova Sh.V.,GDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchining pedagogik qobiliyatini rivojlantirish jarayonidagi funksiyalari chuqur yoritilgan. Unda pedagogik qobiliyat tushunchasi, uning asosiy turlari va ularni shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari tahlil qilingan. O‘qituvchining kasbiy faoliyatida pedagogik qobiliyatlar qanday rol o‘ynashi, ularni rivojlantirish usullari va bosqichlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi shaxsining kompetensiyalari bilan bog‘liq holda qobiliyatlarni rivojlantirish funksional yondashuv asosida ko‘rib chiqiladi. Maqola ta’lim sifatini oshirishda o‘qituvchi salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: Pedagog, qobiliyat, funksiya, bosqichlar, shaxs, kompetensiya, rivojlantirish, funksional, ta’lim, sifat, o‘qituvchi, yuksaltirish.

Аннотация. В статье подробно рассматриваются функции учителя в процессе развития педагогического мастерства. Анализируется понятие педагогической компетентности, ее основные виды, теоретические и практические основы их формирования. В статье рассматривается роль педагогических навыков в профессиональной деятельности учителя, а также методы и этапы их развития. Также в современной системе образования развитие способностей, относящихся к компетенциям педагога, рассматривается на основе функционального подхода. Статья завершается рекомендациями, направленными на повышение потенциала учителей в целях улучшения качества образования.

Ключевые слова: Педагог, способность, функция, этапы, личность, компетентность, развитие, функционал, образование, качество, учитель, совершенствование.

Abstract. This article deeply covers the functions of a teacher in the process of developing his pedagogical abilities. It analyzes the concept of pedagogical abilities, its main types, and the theoretical and practical foundations of their formation. It discusses the role of pedagogical abilities in the professional activity of a teacher, the methods and stages of their development. Also, the development of abilities in connection with the competencies of the teacher’s personality in the modern education system is considered based on a functional approach. The article concludes with recommendations aimed at improving the teacher’s potential in improving the quality of education.

Keywords: Teacher, ability, function, stages, personality, competence, development, functional, education, quality, teacher, improvement.

Bugungi kunda barcha sohalardagi jadal rivojlanish o‘qituvchini yangicha fikrlashga, sharqona ish yuritishga, ma’naviy – ma’rifiy ishlarning faol ishtirokchisi bo‘lishga undaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda o‘tgan davrdagidan ko‘proq pedagogika fani oldida yangicha fikr yuritadigan o‘qituvchi - tarbiyachini tayyorlash, uning kasbiy mahorati va malakasini takomillashtirish uchun o‘qitish va tarbiyalashning zamonaviy shakl, usul, vositalarini ishlab chiqish juda muhimdir. Biz yuqorida ta’kidlaganimizdek, o‘qituvchilik kasbini tanlagan har bir yigit va qiz o‘ziga shu kasbni sevishi yoki sevmasligi to‘g‘risida savol beradi. Zero, masalaning yana bir muhim tomoni borki, bu bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik qobiliyatga egami yoki yo‘qmi, degan muammo paydo bo‘ladi. Vaholanki, har bir kasb qobiliyat orqali egallanadi va mukammal o‘rganiladi.

Pedagogik qobiliyatlar o‘z funksiyasiga ko‘ra umumiy va maxsus turlarga bo‘linadi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo‘lganda o‘qituvchi o‘z pedagogik kasbiy faoliyatini mukammal egallab, mohirona olib borish bilan birga, boshqa turli xil

faoliyatlar bilan ham muvaffaqiyatli shug‘ullanadi. Umumiy qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchilar ta’lim-tarbiya jarayonida har qanday qiyinchilik va ziddiyatlarni qiynalmasdan bartaraf etadilar.

O‘qituvchining pedagogik qobiliyatini tahlil qilgan N.V. Kuzmina shunday yozadi: “Ta’lim – tarbiyada ro‘y beradigan ko‘pgina kamchiliklar o‘qituvchi o‘z pedagogik qobiliyatining amaliy yo‘nalishlarini yaxshi bilmasligi, iste’dodning o‘qituvchida yo‘qligi natijasida ro‘y beradi”.

Maxsus qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchilar faqat o‘zlari egallagan kasbiy yo‘nalishlari bo‘yicha muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug‘ullanadilar.

Biror faoliyatning muvaffaqiyatli, mustaqil va mukammal bajarilishini ta’minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasi talant deyiladi**.**

Barcha mutaxassisliklarda bo‘lgani kabi o‘qituvchilik kasbida ham pedagogik qobiliyat – uning shaxsiy iste’dod xususiyatlarini belgilab, kasbiy faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishda sub’ektiv shart - sharoitlar yaratadi.

Har qanday qobiliyat – shaxsga tegishli bo‘lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o‘z ichiga qamrab oladi.

Qobiliyat bilim, ko‘nikma va malakalar mahsuli, shu bilan birga faoliyat usullarini egallash tezligi, teranligi va mustahkamligida namoyon bo‘ladi.

O‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqoti yuksak darajada muvaffaqiyatli bo‘lishi uning pedagogik qobiliyatga qanchalik ega ekanligiga bog‘liq. Maktab o‘qituvchisining faoliyati yosh avlodni ma’naviy barkamol shaxs darajasida tarbiyalashda va kasbiy bilimlarni chuqur egallagan kadrlarni tayyorlashda namoyon bo‘ladi. Buning muvaffaqiyati o‘qituvchining pedagogik qobiliyatiga bog‘liq. Qobiliyat kasbiy faoliyat jarayonida sayqallanib boradi. Buning uchun o‘qituvchida layoqat, zehn, qiziqish bo‘lishi kerak.

Pedagogik–psixologiyada o‘qituvchi qobiliyatining cheklangan turlari yo‘q. Pedagogik qobiliyat turlari fanning, jamiyatning rivojlanishiga qarab ko‘payib va o‘zgarib turishi mumkin. Falsafada qobiliyat uzoq vaqtgacha “o‘zgarmas irsiyat” nasldan – naslga o‘tuvchi jarayon sifatida talqin etilgan.

O‘qituvchi faoliyatidagi pedagogik qobiliyatning o‘ziga xos tizimlari mavjud: asosiy xususiyatlar; tayanch xususiyatlar; yetakchi xususiyatlar; yordamchi xususiyatlar.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyatning samarali bo‘lishini va shart-sharoitini ifodalamasdan, balki ko‘p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashning natijasi hamdir. Pedagogik qobiliyatda o‘qituvchining o‘zaro fikr almashuvi bilan bog‘liq xususiyatlari asosiy rol o‘ynaydi. Quyidagi pedagogik qobiliyatning asosiy xususiyatlari o‘qituvchining yuksak pedagogik-psixologik bilimlari natijasida doimiy shakllanib boradi:

Kommunikativ qobiliyat: o‘qituvchining pedagogik jamoa va ota-onalar, mahalla ahli bilan bo‘ladigan o‘zaro muloqotida ularning ruhiy holatlarini tushunish va ularga hamdard bo‘lish, muloqotga kirishishida pok ko‘ngillilik. O‘qituvchi bunda psixologik bilimlarga ega bo‘lishi, muomala madaniyatini muntazam o‘zida shakllantirib borishi lozim.

Pertseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya’ni kuzatuvchanlik muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining shijoati natijasida rivojlanadi,

takomillashadi. O‘qituvchi o‘quvchining psixologiyasini, psixik holatini o‘ziga singdirib idrok etadi, sinf jamoasining holatiga pedagogik vaziyatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: bolalarga bo‘lgan muhabbatdan kelib chiqadigan o‘quvchilarning his-tuyg‘usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir.

Ta’lim jarayonini muqobillashtirish qobiliyati: o‘qituvchi o‘z bilimini o‘quvchi ongi va tafakkuriga kam kuch sarflash evaziga yetkaza olishi, ta’lim va tarbiyada belgilangan muddatda maqsadga erishish qobiliyatidir.

Didaktik qobiliyat: o‘quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta’lim va tarbiyaviy qonuniyatlarini hamda metodlarini chuqur o‘zlashtirgan holda samarali dars berish qobiliyatidir. Shuningdek, dars pedagogik texnologiyalar asosida jahon andozalariga, hozirgi zamon talablariga javob berishi kerak.

Tashkilotchilik qobiliyati:pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismidir. U sinf o‘quvchilarining o‘qituvchi tomonidan turli jamoat ishlariga, to‘garaklarga jalb qila olishida, sinf jamoasining har bir o‘quvchiga faol vaziyatni ta’minlab berishida namoyon bo‘ladi.

Konstruktiv qobiliyat: o‘qituvchining ongli ravishda yuzaga keltirilgan kasbiy pedagogik vaziyat bosqichlarini oldindan rejalashtira olishi.

Bilish qobiliyati: o‘qituvchining o‘z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishida, o‘zlashtirishida namoyon bo‘ladi.

Anglash (tushunish) qobiliyati: o‘qituvchining ziyrakligida, voqea va hodisalarga adolatli munosabatda bo‘lishi.

Pedagogik qobiliyatlarning tayanch xususiyatlari kuzatuvchanlik – ko‘ra bilish ko‘nikmasidir. Bu – individual narsaning o‘ziga xos tomonini, ijodiy faoliyat uchun boshlang‘ich materialni ko‘ra bilish demakdir. Rassomning kuzatuvchanligi, tabiatshunos olimning kuzatuvchanligidan farq qilishi o‘z-o‘zidan ravshan. Ularning kuzatuvchanligi turlicha yo‘nalishda bo‘lganligi sababli, ularning har biri o‘z tafakkuri va dunyoqarashiga ega.

Qobiliyatning yetakchi xususiyati ijodiy tasavvur qilishdir. Bu xususiyat faqat rassomga, matematika o‘qituvchisiga, adabiyotshunosga xos bo‘lmasdan, balki aynan barcha fan o‘qituvchilariga ham tegishli.

Har qanday kasb sirlarini mukammal egallash uchun qobiliyat kerak. Pedagogik qobiliyat sog‘lom o‘qituvchidagina shakllanadi. Biroq u yuqori, o‘rtacha va past darajada bo‘lishi mumkin. Ushbu turli darajadagi qobiliyatlarda mujassamlashgan hislatlar va xususiyatlar orasida ba’zilari yordamchi rol o‘ynaydi.

Pedagogik qobiliyatlar tizimiga kiradigan yordamchi xususiyatlar va hislatlar quyidagilardan iborat:

- aql–idrokning muayyan turlari, hozirjavoblik; kamchiliklarga tanqidiy e’tibor, sobitqadamlik;
- o‘qituvchining nutqi: notiqlik san’ati, so‘z boyligining teranligi;
- aktyorlik xususiyati: mimika va pantomimika, xayoliy fantaziya ishlata olish, ruhiy hissiyotni jilovlay olish.
- pedagogik takt va pedagogik nazokatga ega bo‘lish.

Xulosa. O‘qituvchi pedagogik qobiliyatini rivojlantirish ta’lim tizimining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini yuqori darajaga ko‘tarish, shuningdek, ta’limning sifatini yaxshilashning asosiy omillaridan biridir. Pedagogik qobiliyatlar, o‘qituvchining o‘z ishini to‘g‘ri tashkil etishi, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida samarali kommunikatsiya o‘rnatish, didaktik yondashuvni muvaffaqiyatli qo‘llash orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu maqolada ta’kidlanganidek, o‘qituvchining pedagogik qobiliyatlari nafaqat bilimlar to‘plamini, balki o‘zaro munosabatlar, tashkiliy qobiliyatlar va empatiya kabi ijtimoiy jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. O‘qituvchilarning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda turli metodik yondashuvlar va amaliyotlar, shu jumladan o‘qituvchining o‘zini o‘zi baholash va doimiy malaka oshirishga qaratilgan tizimli yondashuvlar muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim tizimining rivojlanishi o‘qituvchilarni muntazam ravishda pedagogik qobiliyatlarini mustahkamlashga undash, ularning kasbiy o‘sishini ta’minlash orqali amalga oshiriladi.

Tavsiyalar: Pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishda kompleks yondashuv: O‘qituvchilarni kasbiy rivojlantirishda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham mustahkamlashga qaratilgan kompleks metodik kurslar tashkil etilishi lozim. Bu kurslar o‘qituvchilarga o‘z pedagogik qobiliyatlarini boshqarish, yangilash va takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanish: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va onlayn o‘qitish vositalari orqali o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarini rivojlantirish zarur. Bu o‘qituvchining metodik va kommunikativ qobiliyatlarini kuchaytiradi, o‘quvchilarga bilim berishning samaradorligini oshiradi. Pedagogik qobiliyatlarni baholash va monitoring qilish tizimi: O‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini doimiy ravishda monitoring qilish va baholash tizimini yaratish, ularning rivojlanish jarayonini kuzatish va muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islamgulova S.K. Texnologizatsiya protsessa obucheniya v shkole: teoriya i opыt. – Almatы: Tvorcheskaya pedagogika, 2003. – S. 23.

2. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish / Qo‘llanma. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. – 130 b.

3. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Ta’lim menejmenti. – Toshkent: A.Avloniy XTRXMOMI “Nikon Print”, 2006. – 73 b.

4. Mavlonova R., To‘raeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika / Kasb-hunar kollejlari ushun darslik. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. – 495 b.

5. Oila psixologiyasi / Mualliflar: G’.B.Shoumarov va boshqalar. Prof. G’.B.Shoumarov tahriri ostida. – Toshkent: “Sharq” NMAK, 2008. – 60-b.

6. Ochilov M., Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: “Nasaf” nashriyoti. 2000. – 79-b.

7. Pedagogika / Bakalavriat yo‘nalishi uchun darslik. Prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2010. – 400 b.